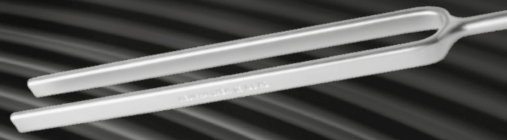

Resonanties 1

*Welke inspiratie begeestert muzikanten die schijnbaar niets met het klooster hebben? Wat beluistert het oor van een monnik in artistieke klankenconstellaties? De kruisbestuiving tussen de musicus en de monnik openbaart de dieptedimensie van grote kunst en lokt de monnik op paden van intense ervaringen. **Thomas Quartier osb** gaat op verkenningstocht en ontdekt monastieke resonanties in 'podiumgeluiden' die zich op het eerste gehoor niet tot dergelijke religieuze bijgedachten lenen. Dit is de eerste aflevering van een kleine reeks.*

De monastieke beleving van de romantiek

Hélène Grimaud speelt Brahms

Een jonge vrouw komt onder groot applaus het podium van een internationaal pianofestival opgestapt. Ze neemt plaats aan de vleugel. Geen grote geste, geen opvallende houding. Ze voegt zich onmiddellijk in het scenario. Het bekende hoornmotief weerklinkt, waarmee het tweede pianoconcert van Johannes Brahms opent. De pianiste beweegt op de muziek, haar hele lichaam schijnt de ideale expressie in haar handen te leggen, zacht en harmonisch. De dirigent kan zich beperken tot uiterst sobere wenken in haar richting. Zonder ook maar een moment te moeten nadenken of te aarzelen ontstaan de wonderschone klanken van dit bijzondere werk dat Brahms ook zelf speelde bij de première in Budapest op 9 november 1881.

Na het eerste lyrische motief van hoorn en piano volgt de tweede, meer dansante, melodie. Het werk wordt virtuoos en ongelofelijk knap gebracht. Hoe is het mogelijk dat de componist – en nu ook de pianiste – tot zo'n dramatische expressie in staat is? Is er sprake van een onstuimige emotie die zelfs de meest apathische mens uit evenwicht dreigt te brengen? Kennelijk niet. De jonge vrouw aan de piano lijkt zelfs tijdens de meest dramatische passages met zichzelf in het reine te zijn. Ze ademt diep, zucht, maar niet uit vertwijfeling of wanhoop, wel omdat ze steeds meer in de muziek opgaat. Alleen al fysiek is het een hele prestatie om zoveel decibels uit een piano te krijgen.

Pianiste Hélène Grimaud aan het werk. © foto: Klaus Rudolph.

De pianiste heet Hélène Grimaud. Ze werd in 1969 in Frankrijk geboren. Ze wordt ook wel de ‘filosofe achter de piano’ genoemd, omdat zij muziek ervaart als een manier om de wereld te verkennen en te doorgronden. Hélène begon als kind piano te spelen om haar energie wat in te tomen. Vanaf dat moment had ze geen last meer van agressieve buien: ze vond haar evenwicht in het pianospel. Het werd haar hoogsteigen levenswijze.

Die balans van lichaam en geest doet sterk denken aan het monastieke charisma, aan de introverte expressie die eigen is aan het leven van de monnik. Sint Benedictus vraagt in zijn Regel “er bij het psalmen zingen zo bij te staan dat onze stem en onze gedachten in harmonie zijn met elkaar” (RB 19,7). Die harmonie opent de spirituele zintuigen. Hélène Grimaud is daar ook van overtuigd. Ze vergelijkt het werk van Brahms met een zen-oefening: “De muziek van Brahms vormt een perfecte synthese uit alle wezenlijke elementen. In dit opzicht is hij een zenmeester. Brahms kende de innerlijke stilte, en de goede balans van hoofd en hart was er in zijn muziek altijd. Ikzelf ontdekte de zen door zijn muziek.”

Ook de monnik is vertrouwd met de beoefening van zen. Alleen gaat het hem daarbij om duidelijk meer dan rust of een relaxed gevoel. Maar dat geldt ook voor de kunst. Grimaud weet net zo goed als alle echte muzikanten dat Brahms geen goed relaxmiddel is. Daar getuigt de grandioze avond van het pianofestival trouwens van: de meditatieve, spirituele kwaliteit van de performance behelst meer dan een sfeertje. Daarover schrijft Hélène: “De

musicus is een ziener. Hij heeft toegang tot de andere wereld die hij dankzij dromen en visioenen in het vizier krijgt – geen hallucinaties maar een korte blik op de andere kant van de wereld, iets profetisch.” Brahms biedt het kader om die weg te bewandelen: “Zijn tweede pianoconcert vormt een appel om zich in die duistere, fantastische sfeer te begeven en boven zichzelf uit te stijgen om uiteindelijk het onuitsprekelijke spirituele element op te vangen dat erin verscholen ligt.” Net als de psalmen in het koorgebed, zou de monnik stiekem toevoegen.

Het is zeker geen toeval dat Brahms bekend staat als een romantisch componist. Hij hield er trouwens ook een romantische levensstijl op na.

Het begrip romantiek mag niet verward worden met wat wij tegenwoordig ‘kloosterromantiek’ noemen. Echte romantiek is geen mysterieus decorum maar het kader dat een diepere relatie tot de werkelijkheid mogelijk maakt. Daarom kun je romantiek ook probleemloos met religie in verband brengen. De Duitse filosoof Rüdiger Safranski zegt hierover: “Romantiek heeft een onderhuidse relatie met religie, ze onderneemt voortdurend zoekbewegingen om iets tegenover de onttoverde wereld van de secularisering te plaatsen. Ze is een voortzetting van de religie, en ze doet dat met esthetische middelen.”

Het is precies deze romantische stijl die het voor een monnik gemakkelijk maakt om een concert met Héléne Grimaud volledig mee te leven. Ondanks de grote expressiviteit in haar pianospel lijkt Héléne bovendien eerder naar binnen gekeerd. Ze spreekt niet graag over haar manier van musiceren. Daardoor verwerft ze de vrijheid die nodig is om Brahms te vertolken zoals hij het zelf had bedoeld. Brahms’ romantische uitgangspunt luidde: “De componist is eenzaam maar vrij.” Eenzaamheid die vrijheid impliceert: alweer een reden om de monnik het aura van een romanticus toe te dichten. Wie romantisch wil leven moet dus vooral monniken gadeslaan, en als het kan met hen meeleven. Dat is de eerste les van het pianofestival met Grimaud: probeer de romantiek op een monastieke wijze te beleven.

De samenhang tussen romantiek en monastiek leven openbaart nog een ander facet van de aandachtige en bevrijde houding: de oprechte wens om de ruis van de dag achter zich te laten. Hoe gepassioneerd de muziek ook mag klinken, je bent alleen in staat tot zo’n intense uitdrukking als je die passie weet te kanaliseren. Hierover zei Johannes Brahms: “Rustig in zijn vreugde en rustig in pijn en verdriet is de mooie, waarachtige mens. Passies moeten snel weer voorbijgaan of men moet ze verdrijven. Uitingen van passie moeten gelegitimeerd zijn, niet op de laatste plaats door voorbeelden uit de traditie.” Dit zou de uitspraak van een monnik kunnen zijn: ook hij wint aan authenticiteit zodra hij zijn innerlijk en uiterlijk al zingend in balans weet te brengen.

Héléne Grimaud aan de piano en elke luisteraar proeft tijdens een magisch moment de heilige sfeer. Maar allicht alleen de monnik zal het woord ‘God’ gebruiken om die ervaring te duiden. De monnikenvader Benedictus beweegt

Hélène Grimaud. © foto: Deutsche Grammophon.

zijn volgeling immers niet tot het vinden van een goede balans om er alleen maar een kalm gemoed aan over te houden. Die balans is er om “voor het aanschijn van de Godheid en zijn engelen” (RB 19,6) te kunnen staan.

Gaat de monnik in de ogen van alle andere luisteraars een stap te ver? Johannes Brahms lijkt hier positief op te antwoorden. En toch ook weer niet. De componist verklaart: “Muziek hoeft geen boodschap te willen verkondigen, ze is zichzelf genoeg, ze heeft een absoluut karakter.” De heiligheid van romantische muziek bestaat er inderdaad niet in dat God verkondigd wordt, maar wel dat je “een houding aanneemt die jou met de andere werkelijkheid in contact brengt”, verduidelijkt Hélène. “Nu, dat contact is juist het eindpunt van de zoektocht naar God”, zou de monnik kunnen opwerpen. Brahms, die een mens doet duizelen met vuurwerk van piano en orkest, kan daar niets aan veranderen.

Uiteindelijk geeft Hélène zelf de monastiek-romantieke uitleg: “Zoals Brahms heb ik de behoefte om mij te onthechten, mij aan de oever van een meer terug te trekken, naar een plek zonder herinnering. Ik wil ter wereld brengen wie ik in wezen al ben: een pianiste die de eeuwigheid in het moment wil bewonen. Om in het moment te kunnen leven, moet je je bewust zijn van wat je omgeeft, en je ziel daarmee voeden.” Dan is de romantiek inderdaad een beetje monastiek, en de monnik een vreemd soort romanticus.